

Kazimierz Dadak*

SPOŁECZNE OBOWIĄZKI PRZEDSIĘBIORSTW

THE SOCIAL RESPONSIBILITIES OF ENTERPRISES

Abstract: In recent decades, the idea that the business world has responsibilities towards society has gained significant popularity. In the United States, this theory emerged in response to the widespread abuses that occurred during the period of rapid economic growth beginning at the end of the 19th century. The widely accepted necessity for businesses to pursue goals that are “good” from the perspective of society as a whole, however, has paved the way for various forms of manipulation. Global tech giants are becoming the guardians of “truth”, which they themselves determine, while financial institutions grant loans based on criteria that their managements deem appropriate. In such an environment, authorities often favor a selected private sector. In opposing situations, however, the question arises whether the world is not heading toward – similar to what we experienced in the “former era” – the domination of the “social interest” of elites over the interest of the individual?

Keywords: enterprise, social responsibilities, management, public interest, private sector.

W ostatnich dekadach wielką popularność zdobyła teza, że świat biznesu ma obowiązki wobec społeczeństwa. W USA teoria ta zrodziła się w związku z wielkimi nadużyciami, jakie miały tam miejsce w okresie szybkiego rozwoju gospodarczego, począwszy od ostatniej ćwierci XIX w. Niesłychana koncentracja majątku i kontroli nad społeczeństwem wywołała reakcję w postaci ustaw antymonopolowych, w szczególności Ustawy Shermana (1890 r.) i Ustawy Claytona (1914 r.), a także ustanowienia federalnego urzędu nadzorującego stosowanie się do tych ustaw przez świat biznesu: Federalnej Komisji Handlu (*Federal Trade Commission*)¹. Dzięki tym krokom ukrócono najbardziej jaskrawe przejawy monopolizacji rynku i stosowania przez wielkie korporacje praktyk mających na celu osiągnięcie korzyści

* Kazimierz Dadak – profesor ekonomii i finansów, Hollins University, USA.

¹ Por. U.S. Department of Justice. Antitrust Division. *The Antitrust Laws*. <<https://www.justice.gov/atr/antitrust-laws-and-you>> [dostęp: 10.09.2024].

kosztem mniejszych konkurentów i spóżywców. Na przykład w 1911 r. na mocy wyroku sądowego rozwiązano kontrolowany przez Johna D. Rockefellera Standard Oil Co., która to korporacja miała praktyczny monopol w zakresie wydobycia i przetwórstwa ropy naftowej i dystrybucji produktów naftowych w USA².

W postępowych kręgach te sukcesy uznano za niewystarczające i zaczęto nęgłaśniać tezę, że przedsiębiorstwa mają się kierować nie tylko motywem zysku, ale i dobrem ogółu. W 1953 r. Howard R. Bowen postulował, że swobodne decyzje podejmowane przez miliony prywatnych przedsiębiorców nie mogą być oceniane na podstawie kryterium czy są

[...] dobre dla właścicieli i kadry zarządzającej, ale jedynie tym, czy są dobre dla całego społeczeństwa³.

Prof. Bowen twierdził także, iż jeśli odniesie się wrażenie,

[...] że działalność i wybory dokonywane przez przedsiębiorców nie przyczyniają się do wzrostu powszechnego dobrobytu, przedsiębiorcy muszą dobrowolnie zmienić swe postępowanie albo zostać poddani pod kontrolę⁴.

Te radykalne poglądy w pewnym stopniu znalazły odzwierciedlenie w prawodawstwie i strategii przedsiębiorstw. Obecnie w USA i Europie powszechnie przyjmuje się, że firmy mają obowiązek osiągać pożądane ze społecznego punktu widzenia cele, nawet jeśli takie postępowanie w istotny sposób może rzutować na ich wyniki finansowe. Już nie chodzi o takie sprawy, co do których panuje powszechna zgoda, jak ochrona naturalnego środowiska, ale np. przyjmowanie do pracy nie na podstawie kwalifikacji, ale według pewnego klucza. W wielu firmach stosuje się kryterium DEI (*diversity, equity, inclusion* – różnorodność, równość, włączenie społeczne), i ta praktyka jest gorąco zalecana – wytyczne gloszą, że przedsiębiorstwa mają czynić specjalne wysiłki celem pozyskania pracowników, którzy poprawią ich statystyki w tym zakresie⁵. Przez 45 lat amerykańskie uniwersytety, żeby „naprawić” niesprawiedliwość, jaką było niewolnictwo i segregacja rasowa, przyjmowały na studia osoby także na podstawie kryterium rasowego, ale ponad rok temu federalny Sąd Najwyższy uznał tę praktykę za niezgodną z konstytucją. Prezes Sądu John Roberts w swojej opinii napisał:

² Por. Britannica. *Standard Oil*. <<https://www.britannica.com/money/Standard-Oil>> [dostęp: 10.09.2024].

³ H.R. Bowen. *Social Responsibilities of the Businessman*. Iowa City 2013 s. 5 [tłum. własne].

⁴ Tamże s. 6 [tłum. własne].

⁵ Por. R. Rosales, I.A. León, A.L. León-Fuentes. *Recommendations for Recruitment and Retention of a Diverse*. „Behavior Analysis in Practice” 2023 vol. 16 s. 346-361.

[...] eliminowanie dyskryminacji rasowej oznacza eliminowanie wszystkich jej form⁶.

Ta unieważniona „akcja afirmatywna”, jak nazywano tę praktykę, ograniczała prawa do wyższego wykształcenia Amerykanom innej rasy niż czarna. Dziś podobnymi preferencjami obdarza się kolejne mniejszości i rodzi się zasadne pytanie, czy kiedyś i w tych przypadkach sprawa nie oprze się o Sąd Najwyższy?

Zdecydowanym przeciwnikiem obowiązków przedsiębiorstw wobec społeczeństwa był Milton Friedman. W jednym ze swych ważniejszych dzieł pt. *Kapitalizm i wolność* napisał, że w wolnorynkowej gospodarce jedynym społecznym obowiązkiem biznesu jest

[...] takie użycie środków produkcji i podjęcie takich przedsięwzięć, które mają na celu maksymalizację zysków, pod warunkiem, że odbywa się to w ramach powszechnie przyjętych zasad, to jest bierze on udział w wolnej konkurencji bez uciekania się do podstępów i oszustw⁷.

Na pierwszy rzut oka stanowisko Friedmana zdaje się sugerować, że głównym motywem, jakim przedsiębiorstwa i ich właściciele mają się kierować, jest chciwość. Dalsze wywody autora pokazują jednak inne, potencjalnie groźne wymiary społecznego zaangażowania firm.

Po pierwsze, w przypadku innych niż maksymalizacja zysku celów, jakie przedsiębiorstwa miałyby osiągać, rodzi się zasadnicza trudność – zdolność firm do określania tych innych obowiązków. W przypadku zaangażowania w realizację całej gamy zadań zarządzający stają się po prostu urzędnikami państwowymi realizującymi wolę społeczeństwa. Taki stan rzeczy stawia firmy wobec wielkich wyzwań, którym nie jest łatwo sprostać. Dodajmy od siebie (w czasach, gdy Friedman pisał swoją książkę takie zagrożenie nie było wielkie), że może dojść do procesów odwrotnych – zarządzający narzucą swą wolę i poglądy społeczeństwu, promując pewne idee i rozwiązania. Ten stan rzeczy jest obecnie widoczny gołym okiem, gdy kierownicy wielkich przedsiębiorstw, szczególnie finansowych, podejmują decyzje, że w ramach walki ze zmianami klimatu nie będą udzielać pożyczek inwestorom, którzy wydobywają nie tylko węgiel⁸, ale też ropę naftową i gaz ziemny⁹.

⁶ The Economist. *Why America's Supreme Court has ended affirmative action* (29.06.2023). <<https://www.economist.com/united-states/2023/06/29/why-americas-supreme-court-has-ended-affirmative-action>> [dostęp: 11.09.2024] [tłum. własne].

⁷ M. Friedman. *Capitalism and Freedom*. Chicago 1970 s. 133 (pierwsze wydanie ukazało się w 1962 r.) [tłum. własne].

⁸ Por. S. Trivedi, S. Srivastava. *200 and counting: Global financial institutions are exiting coal*. Institute for Energy Economics and Financial Analysis, maj 2023. <https://ieefa.org/sites/default/files/2023-05/200%20and%20counting%20global%20financial%20institutions%20are%20exiting%20coal_May%20%281%29.pdf> [dostęp: 7.09.2024].

⁹ Por. T. Leggett. *Barclays to end direct financing of new oil and gas fields*. „BBC News” 9.02.2024. <<https://www.bbc.com/news/business-68249168>> [dostęp: 8.09.2024].

Prof. Friedman nie głosił nieokiełznanego kapitalizmu, jasno stwierdził, że społeczeństwo może określić prawne ramy, w jakich przedsiębiorstwa się poruszają, ale nałożenie formalnych czy nieformalnych dodatkowych obowiązków wobec społeczeństwa przyniesie szkody. Ten punkt widzenia potwierdza teoria ekonomii, bo maksymalizacja dobrobytu mieszkańców danego kraju jest osiągnięta, gdy jednostki i przedsiębiorstwa działają efektywnie, a jest tak w przypadku, gdy podmioty gospodarcze kierują się sygnałami płynącymi z rynku w postaci nieustannie zmieniających się cen. Maksymalizacja zysku jest możliwa, jeśli koncerny szybko reagują na zmiany cen i kosztów. W takich warunkach (oczywiście przyjmujemy, że dana gospodarka cechuje się stosunkowo wysokim poziomem konkurencji między firmami) możliwe jest osiągnięcie pełnego zatrudnienia wszystkich środków produkcji i najlepsze zaspokojenie materialnych potrzeb społeczeństwa. W przypadku gdy przedsiębiorstwa usiłują osiągać inne cele, wówczas może ulec obniżeniu poziom efektywności gospodarczej i mogą pojawić się niepożądane zjawiska, np. wyższy niż możliwy do osiągnięcia poziom bezrobocia albo szybszy niż możliwy wzrost cen (inflacja). Doskonałym tego przykładem jest obserwowany od pewnego czasu w Europie szybki przyrost cen energii elektrycznej i paliw na skutek promowanego tzw. zielonego ładu.

Powyższe nie oznacza, że stawiamy znak zapytania nad sprawą zmian klimatu, takie zmiany występują cały czas. Podnosimy tu jedynie to, że brak w tej kwestii jakiegokolwiek rachunku ekonomicznego. Zaleca się stosowanie pewnych rozwiązań bez szacunku strat i zysków i analizy utraconych alternatyw. Nie jest wykluczone, że inne metody stawiania czoła temu wyzwaniu okazałyby się bardziej efektywne. Na skutek nacisków znacznej części kadr zarządzających wielkimi koncernami, w USA na drodze administracyjnej wprowadzono wymóg składania przez przedsiębiorstwa raportów na temat ich wpływu na naturalne środowisko człowieka, a także działań społecznych i korporacyjnych (ang. ESG – *environment, society, governance*). Ten liczący 885 stron dokument został ogłoszony przez Komisję Papierów Wartościowych i Giełdy¹⁰, a nie był uchwalony przez władzę ustawodawczą. W grudniu 2022 r. Komisja Europejska ogłosiła podobną dyrektywę (*Corporate Sustainability Reporting Directive* – CSRD) i jak zapewnia nas globalna firma audytorska, zmienia ona „strategię tworzenia wartości firm”¹¹.

W sumie odejście od kryterium maksymalizacji zysku może mieć ogromny, ujemny wpływ na efektywność gospodarowania w zachodnich gospodarkach – może dojść do spowolnienia tempa wzrostu PKB i pojawienia się nadmiernego poziomu bezrobocia. Przejrzyste i stosunkowo proste kryterium, którym od stuleci

¹⁰ Por. U.S. Securities and Exchange Commission (6.03.2024). <<https://www.sec.gov/newsroom/press-releases/2024-31>> [dostęp: 12.09.2024].

¹¹ Por. PwC. *Dyrektywa CSRD zmienia strategię tworzenia wartości firm* (11.10.2023). <<https://www.pwc.pl/pl/artykuly/dyrektywa-csrd-jakiezmiiany-wprowadza-w-raportowaniu-esg.html>> [dostęp: 8.09.2024].

kierowały się przedsiębiorstwa, zastępuje się zbiorem nie do końca określonych celów, z których większość jest trudna lub wręcz niemożliwa do ilościowego określenia. To zjawisko otwiera istną puszkę Pandory, od daleko idącej możliwości biurokratycznej ingerencji w działalność prywatnych przedsiębiorstw, poprzez uzyskiwanie poufnych informacji na temat działalności poszczególnych koncernów przez konkurencję, szczególnie z państw, które tego typu wymogów nie stosują, po utrudnienia w usuwaniu niesprawnych kadr kierowniczych, które swą nieudolność i słabe wyniki finansowe będą w stanie łatwo wytłumaczyć koniecznością osiągnięcia bliżej niesprecyzowanych celów społecznych.

Zakres kłopotów, jakie mogą wyniknąć z powodu spełniania przez korporacje obowiązków wobec społeczeństwa, nie jest ograniczony tylko do efektywności gospodarowania, ale sięga też np. do dziedziny, bez której nie może sprawnie działać wolne społeczeństwo – swobodnego przepływu informacji. Mark Zuckerberg, prezes Meta Platforms, Inc., koncernu powszechnie znanego jako Facebook (kontroluje także m.in. Instagram i WhatsApp), przyznał, że w 2020 r. w krytycznej chwili podczas prezydenckiej kampanii wyborczej w USA zablokował rozpowszechnianie wszelkich wiadomości dotyczących notebooka, który okazał się być własnością Huntera Bidena, syna Joe Bidena, kandydata z ramienia Partii Demokratycznej¹². Ten krok został podjęty ze względu na obawy, że informacja ta jest nieprawdziwa. Jednym słowem, firma ta uznała za słuszny postulat, że media społecznościowe mają ponad wszystko dbać o prawdomówność zamieszczanych w nich wiadomości. Jest to postulat ze wszech miar szlachetny, ale rodzi podejrzenia o wprowadzanie cenzury tylnymi drzwiami. We wspomnianym liście do posła Jima Jordana, przewodniczącego Komisji Izby Reprezentantów ds. Sądownictwa, Zuckerberg wyraża ubolewanie z tego powodu, że jego przedsiębiorstwo uległo naciskom administracji Joe Bidena w zakresie eliminowania niewygodnych dla rządu wiadomości dotyczących pandemii COVID-19. Tego typu naciski nie byłyby skuteczne, gdyby nie coraz bardziej powszechne przekonanie, że przedsiębiorstwa mają do spełnienia zadania inne niż maksymalizacja zysku.

Pogląd, że media społecznościowe mają za zadanie walkę z „mylnymi informacjami” zatacza coraz szersze kręgi. Ostatnio Peter Kyle, minister ds. technologii w brytyjskim rządzie Keira Starmera, prowadził na ten temat „konstruktywne” rozmowy z lokalnym zarządem Platformy „X” (dawniej znanej jako Twitter)¹³. W Brazylii Sąd Najwyższy nakazał zamknięcie tej platformy właśnie z powodu

¹² Por. T. Gerken. *Zuckerberg regrets bowing to Biden «pressure» over Covid*. „BBC News” 27.08.2024. <<https://www.bbc.com/news/articles/czxlpljgdzjo>>.

¹³ Por. R. Browne. *British government had «constructive» talks with Musk’s X over disinformation, minister says*. CNBC 13.092024. <<https://www.cnbc.com/2024/09/13/britain-had-constructive-talks-with-elon-musks-x-over-disinformation.html>>.

rzekomego rozpowszechniania „dezinformacji”¹⁴. We Francji aresztowano i postawiono w stan oskarżenia Pawła Durova, założyciela Platformy Telegram – wyjechał on z Rosji, żeby uniknąć nacisków politycznych, jakie wywierał na niego reżim Putina¹⁵ – pod jeszcze cięższymi zarzutami zarządzania platformą internetową mającą na celu umożliwianie nielegalnych transakcji przez przestępcze gangi¹⁶. Nie sposób przewidzieć, w jakim kierunku potoczą się sprawy w tym zakresie, ale trend nie napawa optymizmem.

Warto podkreślić, że Friedman był przeciwnikiem włączania się przedsiębiorstw w działalność dobroczynną, która to działalność jest obecnie powszechnie uznawane za należącą do podstawowych zadań firm¹⁷. Prof. Friedman dowodził, że mamy tu do czynienia z pozbawieniem udziałowców (właścicieli korporacji) głosu w zakresie dysponowania funduszami przedsiębiorstw. Naszym zdaniem słusznie zauważył, że tego typu decyzje powinni podejmować udziałowcy, a nie zarządy koncernów. Zamiast wspierać działalność dobroczynną, przedsiębiorstwa winny wypłacać wyższe dywidendy, wówczas sami właściciele byliby w stanie podejmować decyzje o finansowaniu organizacji pożytku publicznego. Milton Friedman krytycznie oceniał istniejący wówczas (i także dziś) system podatkowy, dzięki któremu przedsiębiorstwa uzyskują ulgi z tytułu wspierania instytucji charytatywnych, co jego zdaniem prowadzi do ograniczenia praw jednostki i zwiększa zakres uprawnień kadry zarządzającej¹⁸.

Pomiędzy poglądami zwolenników i przeciwników społecznej roli przedsiębiorstw istnieje pewna wspólna płaszczyzna – idea interesariuszów. Interesariusz to udziałowiec w najszerszym tego słowa znaczeniu, każda osoba fizyczna i prawna, na którą może mieć wpływ działalność przedsiębiorstwa, podczas gdy udziałowiec w ścisłym tego słowa znaczeniu to osoba lub instytucja, która posiada akcje i prawo głosu w zgromadzeniu akcjonariuszów i którego sfera zainteresowań jest ograniczona do wymiaru finansowego¹⁹. Grono interesariuszów jest dużo szersze niż udziałowców, obejmuje m.in. takie kategorie jak: nabywcy wytwarzanego towaru, dostawcy podzespołów, instytucje rządowe i pozarządowe, media, pracownicy

¹⁴ Por. J. da Silva, V. Buschschlüter. *Top Brazil court upholds ban of Musk's X*. „BBC News” 3.09.2024. <<https://www.bbc.com/news/articles/crkmp53l6jo>>.

¹⁵ Por. I. Melander, G. Faulconbridge. *Telegram messaging app CEO Durov arrested in France*. „Reuters” 25.08.2024. <<https://www.reuters.com/world/europe/telegram-messaging-app-ceo-pavel-durov-arrested-france-tf1-tv-says-2024-08-24/>>.

¹⁶ Por. G. Stargardt. *France uses tough, untested cybercrime law to target Telegram's Durov*. „Reuters” 17.09.2024. <<https://www.reuters.com/world/europe/france-uses-tough-untested-cyber-crime-law-target-telegrams-durov-2024-09-17/>>.

¹⁷ Por. A.B. Carroll. *The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders*. „Business Horizons” 34:1991 nr 4 s. 39-48.

¹⁸ Por. M. Friedman. *Capitalism and Freedom* s. 135-136.

¹⁹ W języku angielskim te dwa terminy brzmią podobnie – *share-holder* (udziałowiec) i *stakeholder* (interesariusz).

i wiele innych²⁰. Właściwe określenie, kto w danym przedsięwzięciu ma jakiś interes, jest bardzo pomocne w procesie maksymalizacji zysków, bo z jednej strony pozwala np. określić potencjalnych klientów, a z drugiej podmioty, które mogą być negatywnie nastawione do działalności firmy i jej szkodzić.

Ogólnie rzecz biorąc, rozpoznanie i ocena celów, jakie stawiają sobie interesariusze, pozwala z góry ocenić możliwości i zagrożenia, jakie dane przedsięwzięcie otwiera przed koncernem i tym samym walnie przyczynia się do maksymalizacji przychodów i minimalizacji kosztów. Analiza, która pierwotnie miała zastosowanie w zarządzaniu przedsiębiorstwami, w chwili obecnej ma zastosowanie zarówno w mikroskali, np. przy organizacji zespołów pracujących nad konkretnym projektem²¹, jak i w zarządzaniu przedsięwzięciami o skali międzynarodowej²². Zatem ten produkt uboczny postulatu o społecznych obowiązkach przedsiębiorstw jest ze wszech miar pożyteczny.

Hipoteza, że przedsiębiorstwa mają wypełniać także zadania korzystne z punktu widzenia całego narodu, jest bardzo atrakcyjna i ma wielu zwolenników. Jest ona popularna wśród myślicieli reprezentujących lewicowe poglądy. Zyskała także poparcie wśród wielu przywódców wielkich korporacji wykorzystujących swe stanowiska do realizacji celów, które czy to oni sami, czy to organizacje pozarządowe, czy to przedstawiciele władz, uznają za pożyteczne. Niestety, zastrzeżenia do tego typu działalności, które głosił Milton Friedman, znajdują potwierdzenie w rzeczywistości. Fakt, że powszechnie uznano za słuszną konieczność urzeczywistnienia przez przedsiębiorstwa celów „dobrych” z punktu widzenia całego społeczeństwa, otworzył drogę do różnego rodzaju manipulacji. Światowi giganci technologiczni stają się strażnikami „prawdy”, którą same ustalają, a instytucje finansowe udzielają pożyczek według kryteriów, które ich kierownictwa uznają za słuszne. W takim środowisku władzom łatwiej jest domagać się od sektora prywatnego spełniania woli rządzących. Doceniamy niektóre, korzystne z punktu widzenia zarządzania przedsiębiorstwami, aspekty postulatu o społecznych obowiązkach prywatnych firm, ale trudno nie zadać sobie pytania, czy świat przypadkiem nie zmierza w kierunku znanym nam z czasów minionej epoki – dominacji interesu społecznego nad interesem jednostki?

²⁰ Literatura z tego zakresu jest bogata, zwięzłe omówienie tego zagadnienia można znaleźć np. w: B.L. Crosby. *Stakeholder analysis: a vital tool for strategic managers*. „USAID Technical Notes” 1991 nr 2; R. Brugha, Z. Varvasovszky. *Stakeholder analysis: a review*. „Health Policy and Planning” vol. 15 nr 3 s. 239-246.

²¹ Por. N. Kennon, P. Howden, M. Hartley. *Who Really Matters? A Stakeholder Analysis Tool*. „Extension Farming Systems Journal” vol. 5 nr 2 s. 9-17.

²² Por. B. Nunberg, N. Barma, M. Abdollahian, A. Green, D. Perlman. *At the Frontier of Practical Political Economy, Operationalizing an Agent-Based Stakeholder Model in the World Bank's East Asia and Pacific Region*. The World Bank, Policy Research Working Paper 2010.

BIBLIOGRAFIA

- Bowen H.R.: *Social Responsibilities of the Businessman*. Iowa City 2013.
- Britannica. *Standard Oil*. <<https://www.britannica.com/money/Standard-Oil>> [dostęp: 10.09.2024].
- Browne R.: *British government had «constructive» talks with Musk's X over disinformation, minister says*. CNBC 13.09.2024. <<https://www.cnbc.com/2024/09/13/britain-had-constructive-talks-with-elon-musks-x-over-disinformation.html>>.
- Brugha R., Varvasovszky Z.: *Stakeholder analysis: a review*. „Health Policy and Planning” vol. 15 nr 3 s. 239-246.
- Carroll A.B.: *The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders*. „Business Horizons” 34:1991 nr 4 s. 39-48.
- Crosby B.L.: *Stakeholder analysis: a vital tool for strategic managers*. „USAID Technical Notes” 1991 nr 2.
- Friedman M.: *Capitalism and Freedom*. Chicago 1970.
- Gerken T.: *Zuckerberg regrets bowing to Biden «pressure» over Covid*. „BBC News” 27.08.2024. <<https://www.bbc.com/news/articles/czxlpljldzjo>>.
- Kennon N., Howden P., Hartley M.: *Who Really Matters? A Stakeholder Analysis Tool*. „Extension Farming Systems Journal” vol. 5 nr 2 s. 9-17.
- Leggett T.: *Barclays to end direct financing of new oil and gas fields*. „BBC News” 9.02.2024. <<https://www.bbc.com/news/business-68249168>> [dostęp: 8.09.2024].
- Melander I., Faulconbridge G.: *Telegram messaging app CEO Durov arrested in France*. „Reuters” 25.08.2024. <<https://www.reuters.com/world/europe/telegram-messaging-app-ceo-pavel-durov-arrested-france-tf1-tv-says-2024-08-24/>>.
- Nunberg B., Barma N., Abdollahian M., Green A., Perlman D.: *At the Frontier of Practical Political Economy, Operationalizing an Agent-Based Stakeholder Model in the World Bank's East Asia and Pacific Region*. The World Bank, Policy Research Working Paper 2010.
- PwC. *Dyrektywa CSRD zmienia strategię tworzenia wartości firm (11.10.2023)*. <<https://www.pwc.pl/pl/artykuly/dyrektywa-csrd-jakiezmiiany-wprowadza-w-raportowaniu-esg.html>> [dostęp: 8.09.2024].
- Rosales R., León I.A., León-Fuentes A.L.: *Recommendations for Recruitment and Retention of a Diverse*. „Behavior Analysis in Practice” 2023 vol. 16 s. 346-361.
- Silva da J., Buschschlüter V.: *Top Brazil court upholds ban of Musk's X*. „BBC News” 3.09.2024. <<https://www.bbc.com/news/articles/crkmp5316jo>>.
- Stargardt G.: *France uses tough, untested cybercrime law to target Telegram's Durov*. „Reuters” 17.09.2024. <<https://www.reuters.com/world/europe/france-uses-tough-untested-cybercrime-law-target-telegrams-durov-2024-09-17/>>.
- The Economist. *Why America's Supreme Court has ended affirmative action (29.06.2023)*. <<https://www.economist.com/united-states/2023/06/29/why-americas-supreme-court-has-ended-affirmative-action>> [dostęp: 11.09.2024].
- Trivedi S., Srivastava S.: *200 and counting: Global financial institutions are exiting coal*. Institute for Energy Economics and Financial Analysis, maj 2023. <https://ieefa.org/sites/default/files/2023-05/200%20and%20counting%20global%20financial%20institutions%20are%20exiting%20coal_May%20%281%29.pdf> [dostęp: 7.09.2024].

- U.S. Department of Justice. Antitrust Division. *The Antitrust Laws*. <<https://www.justice.gov/atr/antitrust-laws-and-you>> [dostęp: 10.09.2024].
- U.S. Securities and Exchange Commission (6.03.2024). <<https://www.sec.gov/newsroom/press-releases/2024-31>> [dostęp: 12.09.2024].

Streszczenie: W ostatnich dekadach wielką popularność zdobyła teza, że świat biznesu ma obowiązki wobec społeczeństwa. W USA teoria ta zrodziła się w związku z wielkimi nadużyciami, jakie miały tam miejsce w okresie szybkiego rozwoju gospodarczego, począwszy od końca XIX w. Powszechnie uznana za słuszną konieczność urzeczywistniania przez przedsiębiorstwa celów „dobrych” z punktu widzenia całego społeczeństwa otworzyła jednak drogę do różnego rodzaju manipulacji. Światowi giganci technologiczni stają się strażnikami „prawdy”, którą sami ustalają, a instytucje finansowe udzielają pożyczek według kryteriów, które ich kierownictwa uznają za słuszne. W takim środowisku niejednokrotnie władze sprzyjają wybranemu sektorowi prywatnemu. W sytuacjach przeciwnych z kolei rodzi się pytanie, czy świat przypadkiem nie zmierza w kierunku – znanym nam z czasów „minionej epoki” – dominacji „interesu społecznego” elit nad interesem jednostki?

Słowa kluczowe: przedsiębiorstwo, społeczne obowiązki, zarządzanie, interes społeczny, sektor prywatny.